

Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau

Tzv. Terezínský rodinný tábor byla zvláštní sekce vyhlazovacího tábora v Osvětimi-Birkenau, do níž bylo z terezínského ghetta postupně v letech 1943 a 1944 deportováno zhruba 17 500 vězňů. Na rozdíl od ostatních transportů, jež přijížděly na rampu osvětimského tábora, nebyli tito lidé při příjezdu podrobeni selekci a nebyli okamžitě posíláni na smrt. Mohli si ponechat své civilnější šaty z Terezína, nebyli podrobeni ponižujícímu vyholení hlavy a především byli členové rodin ponecháni ve stejné sekci tábora (proto tábor „rodinný“). I když vězňové po stovkách umírali, byly to vše v podmínkách Osvětimi nebývalé výhody. V rodinném táboře dokonce charismatický vězeň Fredy Hirsch prosadil vznik zvláštního dětského bloku, kde vychovatelé mohli dětem – alespoň dočasně – ulehčit jejich osud a alespoň částečně je nechat zapomenout na hrůznou realitu vyhlazovacího tábora.

Historici dodnes diskutují o tom, proč se vězňům Terezínského rodinného tábora takových „privilegií“ dostalo. Shodují se na tom, že souvisela s propagandistickou funkcí Terezína a především s návštěvou Mezinárodního výboru Červeného kříže, která měla ghetto zcela falešně představit jako město, kde mohou Židé pokojně žít a odkud není nikdo deportován na smrt. I proto museli před svou smrtí vězňové rodinného tábora do Terezína napsat postdatované korespondenční lístky z údajného „pracovního tábora Birkenau“. Když je adresáti v Terezíně dostali do rukou, byli již jejich pisatelé mrtví.

Přesně po šesti měsících pobytu bylo všem dosud žijícím vězňům, kteří byli do Osvětimi deportováni v září 1943, oznámeno, že budou přemístěni do „pracovního tábora Heydebreck“. Místo do tohoto fiktivního lágru však nákladáky s vězni zamířily směrem k osvětimským plynovým komorám, kde byli v noci z 8. na 9. března 1944 bez selekce zavražděni. Podle několika svědectví zpívali před smrtí v osvětimských plynových komorách jako znak vzdoru československou hymnu, Hatikvu (židovskou hymnu) a Internacionálu. Celkem bylo zavražděno 3791 dětí, žen a mužů. Většina ostatních vězňů byla zavražděna mezi 10. a 12. červencem 1944. Ze 17 500 vězňů rodinného tábora přežilo pouhých 1294. A pouze o měsíc později byli v Osvětimi-Birkenau vyvražděni vězňové jediného dalšího „rodinného tábora“, v němž byli vězněni Romové, včetně těch deportovaných z českých zemí.

Dějiny Terezínského rodinného tábora dosud zůstávají na okraji historického vědomí české společnosti a v českých školách se o nich téměř neučí. A to i přesto, že vyhlazení první části jeho vězňů, v noci z 8. na 9. března 1944, bylo největší jednorázovou hromadnou vraždou českých občanů za druhé světové války, událostí, která svým významem snese srovnání s masakrem obyvatel Lidic a Ležáků.

- ➔ [Holocaust a lidské chování > Odboj > Útěk z Osvětimi: Vítězslav Lederer, s. 392](#)
- ➔ [Vyprávěné dějiny > Dina Babbit](#)
- ➔ [Vyprávěné dějiny > Jiří Franěk](#)
- ➔ [Vyprávěné dějiny > Michael Honey](#)

- ➔ Metodické materiály >
Pomáhat nejslabším
- ➔ Zcela běžné příběhy? >
Alfred (Fredy) Hirsch, s. 35

„Fredy stanovil pravidla: děti jedly na dětském bloku jak denní polévku, kterou většinou přinášeli chlapci z táborové kuchyně, hustší a teplejší než měli ostatní vězňové, tak přídavky, které pro ně vymohl: kávu s mlékem, nudle vařené v mléce, bílý chléb místo černého, kousky pečiva, hustou polévku uvařenou z obsahu balíků určených zemřelým vězňům. Tyto balíky byly přiváženy z pošty hlavního tábora v Osvětimi. To vše v malých dávkách, nepravidelně (mimo táborové polévky), ale v dostatečném množství, aby děti nevyhladověly, získaly sílu a radost. Děti proto byly v nesrovnatelně lepším zdravotním stavu než většina vězňů; přirozenou smrtí hladem a vyčerpáním zemřelo během šesti měsíců pobytu zářijového transportu 22% vězňů, z prosincového i více. Já si mezi dětmi bloku pamatuji jen jedinou smrt, asi 14leté dívky na zápal mozkových blan.

[...] V dětském bloku, v naprostém protikladu k okolí, se nekradlo, nebyly slyšet nadávky a kletby, neexistovaly násilnosti silných vůči slabým. Kázně dětí jak při vyučování, tak při jiných činnostech, se nedosahovalo hrozbami a tresty: řekla bych, že se téměř ustavila sama sebou. Vždyť všechny děti prošly Terezínem a většina si navykla životu ve skupině a k tomu potřebné soudružnosti. Ale vyskytly se též výjimky, hlavně mezi většími chlapci. I zde, v Birkenau, se mezi dospělými i dětmi objevili jednotlivci, kteří se rychle dovedli přizpůsobit, uměli obchodovat, ve všem se vyznali. V normálních dobách by snad ve dvaceti pěti letech vydělali svůj první milión na burze, ale i zde znali tržní ceny v měně chleba a cigaret.“

[...] Fredy vychovatelům zakázal mluvit s dětmi o smrti či o plynových komorách. Až do 8. března 1944 byla přetvářka ještě myslitelná; přece jen existovala naděje, že rodinný tábor díky svému zvláštnímu poslání vydrží až do konce války, který se počátkem roku 1944 zdál velmi blízký. Po likvidaci zářijového transportu – přestože zákaz platil nadále a vychovatelé odpovídali na dětské dotazy vyhýbavě – nebylo již možné zastříit před dětmi stín smrti. I ty menší říkaly: ‚Vylezem komínem‘, třebaže jim nebylo jasné, jak je to fyzicky možné. Byl-li někdy kouř obzvláště hustý a černý, žertovaly ty větší: ‚Dnes se pálejí tlustí‘. Děti mezi sebou mluvily o smrti, i když těžko chápaly její plný význam. Vždyť i vychovatelé, jen o málo let starší než ony, třebaže věděli o osudu zářijového transportu, o poznámce ‚SB (tj. Sonderbehandlung)¹ po šesti měsících‘ na jeho seznamech a třebaže neměli iluze, nedovedli se smířit s myšlenkou na neodvratný konec života.“

¹ Sonderbehandlung, německy „zvláštní zacházení“, v Osvětimi kódové slovo pro usmrcení.

Ruth BONDY: „Dětský blok v rodinném táboře“, in: Toman BROD, Miroslav KÁRNÝ, Margita KÁRNÁ, eds.: *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*, Praha 1994, s. 50–62, zde s. 53–56

Ruth Bondyová, narozená v roce 1923, byla deportována do Terezína a odtud do Terezínského rodinného tábora, kde působila jako vychovatelka v dětském domově. V červnu 1944 zde prošla selekcí a byla deportována na odklizení trosk do bombardováním poškozeného Hamburku. Osvobozena byla v Bergen-Belsenu. Po válce odešla do Izraele, kde se stala známou novinářkou. Zároveň překládala z češtiny do hebrejštiny knihy Karla Čapka, Bohumila Hrabala či například též *Osudy dobrého vojáka Švejka* od Jaroslava Haška. Angažuje se v památníku Bejt Terezín zřízeném bývalými terezínskými vězni v izraelském kibucu Giv'at Chajim a vydala knihu o prvním terezínském „židovském starším“ Jacobu Edelsteinovi.

429 – Postdatované pohlednice odeslané vězni Terezínského rodinného tábora

„Milí přátelé.

Především děkujeme za pravidelné zásilky chleba, moučnicků a dalších věcí, které dostáváme i od Viletzkých a dělají nám velkou radost. Jsme společně s naší Jiřinkou a Kollinerovými. Se strýcem Hladmiedem se vidáme denně. Jsme všichni zdraví a doufáme, že totéž uslyšíme brzy i o Vás. Jsme rádi, že jste na nás nezapomněli.

Všichni Vás zdravíme a líbáme
rodina Šmolková 25. III/44“

„25. 3. 44

Milá Hello a Marto!

Sděluji Vám, že jsme všichni tři zdraví a myslíme na Vás. Máme o Vás velké obavy, protože od Vás už několik týdnů nemáme zprávu. Se sestrou a s Hildou se vidám denně. Netrpělivě očekáváme zprávy od Vás i od Steinerů.

Mnohokrát líbám

Heinz“

Židovské muzeum v Praze

430 – Svědectví Salmena Gradowského o likvidaci vězňů Terezínského rodinného tábora v březnu 1944

„Milý čtenáři, tyto řádky piši v okamžicích svého největšího zoufalství. Nevím, zda budu ještě někdy – po této ‚bouři‘ – moci zde napsané řádky sám číst. Ani v to nedoufám. Kdoví, zda budu mít to štěstí, abych mohl své niterné tajemství, které nosím v srdci, ještě někdy odhalit světu. Kdoví, zda někdy uzřím ‚svobodného‘ člověka, se kterým si budu moci promluvit? Může se stát, že právě tyto řádky, které nyní piši, se stanou jediným svědectvím o mém životě.

[...] Chci tímto způsobem zvěčnit jejich nadevše milovaná a drahá jména, pro která nyní nejsem schopen ani uronit slzu! Neboť žiji v pekle smrti, a právě proto nedokážu odhadnout, co všechno jsem ztratil. A navíc i já sám jsem přece odsouzen k smrti.

[...] Vyjmenuji ti zde jména své drahé rodiny:

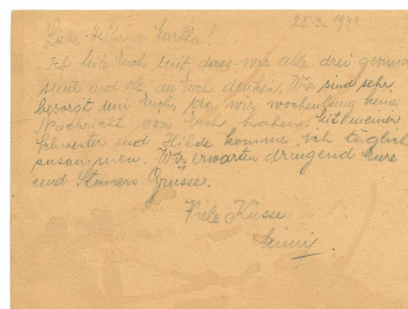
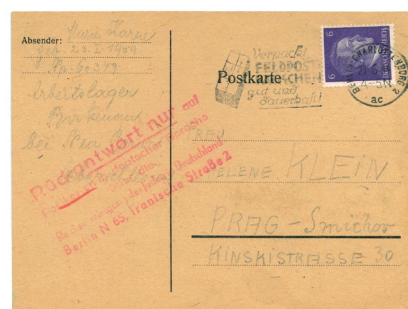
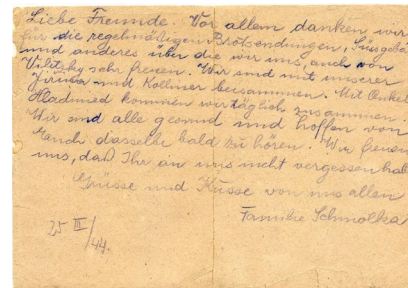
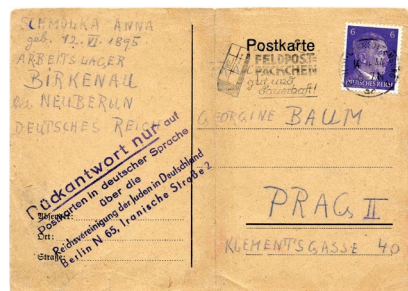
- moje matka – Sára,
- moje sestra – Lea,
- moje sestra – Ester Ráchel,
- moje žena – Sonja (Sára),
- můj tchán – Rafael,
- můj švagr – Wolf.

Přišli o život 8. prosince 1942, byli zplynováni a spáleni.

[...] Všechno to, co jsem zde sepsal, jsem sám, já sám prožil během šestnáctiměsíční ‚sonderarbeit‘. Můj nashromážděný žal, má nesmírná bolest, moje příšerné trápení jsem díky ‚okolnostem‘ nemohl vyjádřit ‚jinak‘ než bohužel jen skrze psaní.

[...] Ve středu v noci 8. března 1944 o svátku Purim vyšli šťastní židé v těch zemích, ve kterých ještě žijí, do svých modliteben a synagog či na nějaké jiné místo, aby oslavili ten velký symbolický národní svátek, ten věčný purimový zázrak, a přáli si, aby v krátké době přišel konec nového, moderního Hamana¹.

Ve stejnou dobu i v Osvětimi-Birkenau vypochoďovalo sto čtyřicet židů ‚sonderkomanda‘ a také někam vyšli, ale ne do modliteben, ne kvůli tomu, aby slavili svátek, aby vzdali čest velkému purimovému zázraku. Šli jako truchlící s hlavou hluboce skloněnou ve smutku.

[...] Pochod smrti začal. Jdou hrdě, pevným krokem, odvážně a nebojácně, jako by šly vstříc životu. Nic je nezlomí, když již vidí to poslední místo, ten poslední kout. Jako by se odehrávalo poslední dějství jejich života. Nechtějí ztratit pevnou půdu pod nohama, když už vidí, že jsou uvězněny v srdci pekla. Všechny účty se světem a se svým životem si vyřídily dávno předtím – ještě než sem vstoupily. Proto nyní jdou tak klidně, odevzdaně a nevzpouzejí se, když se blíží konec. Bez ustání pochodují – nahé, plnokrevné ženy. Zdá se, jak by ten pochod trval věčnost, celou věčnost. Zdá se, jako by se svlékly celé světy a šly na ďábelskou procházku.

Mámy jdou s malými dětmi v náručí, jiné vedou děti za ruku. Líbají děti – mateřské srdce je netrpělivé – celou cestu líbají své děti. Jdou chudinky sestry, semknuté do klubka. Chtějí jít vstříc smrti společně.

[...] Ve velkém bunkru stojí a čekají tisíce obětí. Čekají na smrt. Najednou se odtamtud ozve živelný zpěv. Vysocí důstojníci zůstali stát jako opaření. Nechápu, nemohou pochopit, jak je to možné, že tam v bunkru, v srdci hrobu, na prahu zániku, v posledních minutách života by mohli lidé místo naříkání, místo pláče nad svými mladými životy, které jsou zmařeny, spojit své hlasy do jedolitého zpěvu. Možná, že má vůdce skutečně pravdu, když říká, že to jsou ďáblové děti, protože jak by byl člověk jinak schopen jít vstříc smrti tak bezstarostně, odvážně a klidně.

Tóny melodie, která se odtamtud ozývá, jsou všem velice dobře známy. A speciálně pro ně, pro bandity, jsou ty tóny jako nůž, jako kopí, které proniká do jejich srdce. Zástup mrtvých tam zpívá všeobecně známou Internacionálu.

[...] Důstojníci se volně nadechli, protože dozněl poslední tón. Ale netrvalo to dlouho. Nová píseň se odhodlaně dere z hloubi ženských srdcí. Zástup zpívá národní hymnu. Zpívají teď Hatikvu. I tato píseň je, jim` dobře známa, slyšeli ji už nejednou. Zástup zpívá národní hymnu s hrdostí a radostí.

[...] Teď zpívají hymnu zotročeného československého národa. Byli občany tohoto národa. Žilo se jim tam jistě klidně, tak jako všem ostatním občanům země. Až do té doby, než přišli bandité a celý národ si podmanili.

[...] Dole v tom ohromném bunkru zpívají opět písně. Překřikují všechny úzkosti, zahánějí všechnu hrůzu, která chce zajmout jejich srdce a duši. Zpívají teď partyzánskou píseň, a ta se jako kopí banditům zarývá hluboko do srdce. Partyzáni, to jsou přece hrdinští bojovníci za svobodu, v jejichž řadách je mnoho zástupců mučednického národa.

[...] Poslední žena se do bunkru sotva vešla. Zámek hermeticky zaklapl a byl uzamčen, aby dovnitř nemohl žádný vzduch. Oběti tam stojí namačkány jako v sudu. Mnohé se zalykají už teď – horkem a žízní. Cítí, vědí, že to nebude trvat dlouho, jen minutu, jen okamžik, a brzy přijde jejich konec. A přesto zpívají dál. Chtějí teď na vše zapomenout. Drží se pevně tónů oslavných písní. Skrz ně, skrz vysoké sladké tóny se chtějí nyní protáhnout cestičkou života – ke smrti.“

Salmen GRADOWSKI: „V srdci pekla“, *Terezínské studie a dokumenty 1998*, s. 311-330

Salmen Gradowski pocházel z Polska a v Osvětimi byl zařazen do tzv. „Sonderkommandá“, které muselo obsluhovat plynové komory a krematoria. Stal se také svědkem vyhlazení vězňů Terezínského rodinného tábora v noci z 8. na 9. března 1944. Své tajně psané svědectví v jazyce jidiš uschoval do plechovky a zakopal. Sám zahynul při povstání „Sonderkommandá“ v roce 1944. Gradowski ve svých zápiscích, z nichž vybíráme pouze ukázky, popisoval přípravu SS na zplynování vězňů rodinného tábora, příjezd žen a mužů, jejich odvedení do plynové komory a zavraždění. Líčí také ojedinělé okamžiky vzdoru, které ale nenaplnily (nerealistickou) naději vězňů „Sonderkommandá“, že čeští Židé zahájí povstání. Z textu je zřejmé, že Gradowski chtěl vylíčit židovské vězně v idealizované podobě, v protikladu ke krutosti nacistů.